

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра фізичної реабілітації і спорту

КУЗЬ ЮРІЙ МИХАЙЛОВИЧ

**ВПЛИВ ІГРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ НА РІВЕНЬ
ТЕХНІКО-ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ
ЮНИХ БАСКЕТБОЛІСТІВ**

Спеціальність:
017 Фізична культура і спорт

кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконав студент
групи ФКСм-21
Кузь Юрій Михайлович

підпис

Науковий керівник:
к.фіз.вих., доцент
Маляр Н.С.

підпис

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 2025 р.
В.о. завідувача кафедри
_____ Безпалова Н.М.

Тернопіль 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ІГРОВА КОМУНІКАЦІЯ У ТЕОРЕТИЧНИХ І ПРИКЛАДНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ У СПОРТСМЕНІВ ІГРОВИХ ВИДІВ СПОРТУ.....	6
1.1. Загальні положення комунікативної діяльності у техніко-тактичних діях баскетболістів.....	6
1.2. Зміст та структура ігрової комунікації в техніко-тактичних діях баскетболістів.....	11
1.3. Аналіз ігрової комунікації у спортсменів ігрових видів спорту.....	22
Висновки до першого розділу.....	27
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	29
2.1. Методи дослідження	29
2.2. Організація дослідження.....	31
РОЗДІЛ 3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ОБГРУНТУВАННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ІГРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ У БАСКЕТБОЛІСТО.....	33
3.1. Зміст методики формування ігрової комунікації у техніко-тактичних діях юних баскетболісток.....	33
3.2. Обговорення результатів педагогічного експерименту.....	42
Висновки до третього розділу.....	45
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49

ВСТУП

Актуальність. Вимоги, що пред'являються до системи підготовки баскетболістів, визначають необхідність створення оптимальних умов для виховання резерву, здатного гідно виступати на міжнародній спортивній арені. «Одним із перспективних напрямів удосконалення системи підготовки є цілеспрямоване формування тактичної підготовленості команди, в успіху якої істотну роль відіграє своєрідний психологічний і техніко-тактичний фактор» [2, 4, 11, 56].

Ключовим моментом у навчально-тренувальному процесі баскетболістів є «...підвищення результативності тактичних взаємодій спортсменів у невизначених умовах гри, пошук шляхів найбільш ефективного формування навичок в організації та управлінні руховими діями в завданнях узгодження їх з постійно змінними просторово-часовими характеристиками змагальної діяльності» [3, 6, 12, 13, 57].

Аналіз змагальної діяльності в баскетболі на сучасному етапі дозволяє відвести особливо важливе значення високому рівню ігрової комунікації спортсменів і, в першу чергу, висуває вимоги підвищення ефективності своєчасної та точної передачі інформації про реалізовану програму тактичних дій, відповідності параметрів спілкування специфічним умовам діяльності, засобів комунікації кожному з членів групи [69].

Разом з тим численні соціально-психологічні дослідження свідчать про «...першорядну роль комунікації як умови розвитку діяльності» [22].

Дослідження провідних фахівців у галузі спорту дозволяють зробити висновки про важливість ігрової комунікації в організації спільної діяльності [6, 9, 82]. Доведено позитивний вплив невербальних категорій комунікації на ефективність тактичних дій висококваліфікованих спортсменів ігрових видів спорту. Встановлено, що «...в командах майстрів кількісно обмежений вербальний компонент оптимальний для підтримання продуктивного ігрового процесу» [73, 78].

При аналізі робіт ми виявили розробленість проблеми розвитку індивідуальних особливостей, що відображають комунікативний компонент суб'єкта, в реалізації рухових взаємодій. Застосування у тактичній підготовці волейболістів методичних прийомів удосконалення міжособистісно-рольового взаєморозуміння та функціонально-рольової узгодженості покращило взаємодію та результативність ігрової діяльності. Виявлено, що успіх спільної ігрової діяльності визначено індивідуально-психологічними особливостями баскетбол рішучістю, спрямованістю на взаємодію [77, 79].

Вивчення та аналіз науково-теоретичних робіт з цієї проблеми дозволили нам виявити протиріччя між:

- необхідністю забезпечення комплексного підходу до ігрового спілкування, спрямованого на усвідомлення комунікативного, інтерактивного та перцептивного компонентів, та недостатньою інформованістю даного аспекту проблеми у спорті;
- необхідністю визначення змісту та структури ігрової комунікації в техніко-тактичних діях юних баскетболістів та недостатньою розробкою в теорії та практиці спортивних ігор;
- необхідністю дослідження показників та рівня ігрової комунікації в техніко-тактичних діях юних баскетболістів та недостатнім використанням у практиці методик, що сприяють вирішенню цієї проблеми;
- об'єктивно існуючою потребою тренерів та баскетболістів формувати навички ігрової комунікації та відсутністю науково-обґрунтованих методик, що сприяють вирішенню цієї проблеми.

Наявні протиріччя дозволяють визначити проблему дослідження, яка полягає у недостатній розробленості методів формування ігрової комунікації на етапах становлення спортивної майстерності. Залишаються невиявленими типові відмінності ігрової комунікації у змагальній діяльності різних статево груп, що повертає практиків до формування в основному шаблонної рухової сфери спортсменів. При цьому привертає увагу стандартний набір методів

награвання ігрових комбінацій шляхом багаторазового повторення, виконання вправ з дефіцитом часу, з акцентом на складність техніко-тактичних прийомів.

Вузькоспрямований характер їх використання знижує творчу активність, ініціативу гравців у сприйнятті, передачі та обробці інформації.

Викладені факти свідчать про відсутність спеціальних досліджень з вищевказаної проблеми, що підтверджують взаємозв'язок комунікативного та рухового розвитку юних спортсменів, і недостатність методик їх поєднаного формування в ігровій діяльності. Це визначило вибір теми дослідження: «Формування ігрової комунікації в техніко-тактичних діях юних баскетболістів».

Об'єкт дослідження - техніко-тактична підготовка юних баскетболістів.

Предмет дослідження - формування ігрової комунікації в техніко-тактичних діях юних баскетболістів.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування ігрової комунікації у техніко-тактичних діях баскетболістів.

Завдання дослідження:

1. Визначити зміст та структуру ігрової комунікації у техніко-тактичних діях юних баскетболістів.
2. Виявити показники та рівень розвитку ігрової комунікації баскетболістів зі зростанням спортивної майстерності.
3. Визначити фактори змагальної діяльності, що впливають на процес ігрової комунікації баскетболістів.
4. Розробити та експериментально апробувати методику формування ігрової комунікації в процесі оволодіння баскетболістами техніко-тактичними діями.

РОЗДІЛ I

ІГРОВА КОМУНІКАЦІЯ У ТЕОРЕТИЧНИХ І ПРИКЛАДНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ У СПОРТСМЕНІВ ІГРОВИХ ВИДІВ СПОРТУ

1.1. Загальні положення комунікативної діяльності у техніко-тактичних діях баскетболістів

У світлі наукових досліджень про співвідношення понять спілкування та діяльності вже давно є предметом активного обговорення вчених [22]. У його осмислення виявилися два полярні погляди. Відповідно до одного з них, спілкування не можна визначити як вид людської діяльності, оскільки воно є щось принципово відмінне від діяльності, бо пов'язує суб'єкт не з об'єктом, а з іншим суб'єктом [82].

На думку ряду дослідників, взаємини між індивідами чи його групами будуються у вигляді форм спілкування. Результати дослідження дозволили судити про фактор спілкування у зміні поведінки людей, але нічого не уточнили про перетворювальну роль діяльності [27, 31].

Прихильниками протилежного погляду спілкування розуміється як частина діяльності або один із її видів [22]. Такий логічний висновок впливає з розуміння спілкування як реальності людських відносин, який передбачає, що будь-які форми спілкування включені в специфічні форми спільної діяльності.

Дослідники запропонували компромісний підхід у вивченні цього питання, в якому спілкування одночасно розглядалося і як в якості абсолютно самостійного і відмінного від діяльності соціально-психологічного явища, і як сторона спільної діяльності, що виступає як умова [74, 82].

Факт зв'язку спілкування та діяльності так чи інакше констатується всіма дослідниками. Безсумнівно, існує залежність між цими явищами і неприпустимо під час аналізу відривати їх одне від одного. Це дає підстави віднести спілкування до певного виду діяльності, у процесі взаємодії людей, оскільки

об'єкт діяльності (предметна діяльність) сприймається як умова спілкування, а суб'єкт діяльності (міжособистісне спілкування) - є елемент діяльності. Враховуючи співвідношення цих явищ можна говорити про специфічний вид діяльності, так званої комунікативної [20, 27, 32].

Комунікативна діяльність (КД) одна із феноменів міжособистісного взаємодії [5]. У його вивченні беруть участь фахівці як вітчизняних, так і зарубіжних шкіл соціальної психології у розділі соціально-психологічних явищ [45, 74]. Думка про діяльнісну природу спілкування призвела до визнання та нового пошуку шляхів дослідження спілкування із позиції практичної активності суб'єкта. Якщо спілкування сприймається як сторона діяльності [22], то сутність цього принципу у тому, що діяльність розглядається не просто із боку форми (де фіксується активність суб'єкту), і з боку її змісту (виявляється саме предмет, який ця активність спрямована).

На думку науковців, «...люди не просто спілкуються у процесі виконання ними різних функцій, але завжди спілкуються у деякій діяльності, щодо неї» [15, 22]. Аналогічної думки дотримується інші дослідники, вказуючи, що «...сутність комунікативної діяльності спрямовано встановлення такої взаємодії, де дії індивіда певною мірою регулюються внаслідок зміни поведінки інших учасників групи» [32].

У техніко-тактичних діях баскетболістів КД посідає одне з перших місць. Раціональне спілкування у спортивно-ігровій діяльності є центральною ланкою спільних дій команди. Гравці, орієнтовані на результат діяльності прагнуть до узгодження, точності та своєчасності своєї поведінки, об'єднання яких веде до взаємодії команди в окремому ігровому епізоді. Успіх команди досягається у тому випадку, якщо інтерактивна дія стане перцептивним критерієм КД [3, 9, 28, 52].

Важливо відзначити, що КД є відносно самостійним компонентом спортивної діяльності і в грі орієнтована суб'єктивно (обов'язково спрямована на іншого партнера або партнерів) і підпорядкована завданням взаємодії. Вирішуючи завдання взаємодії, команді слід дотримуватися загальних вимог до

комунікативної діяльності: своєчасність, стислість, ясність, враховувати зміст, засоби, спрямованість і інтенсивність [65, 66].

Зупинимося докладніше на аналізі комунікативної діяльності в техніко-тактично діях спортсменів. Насамперед, КД є складною багатоканальною системою взаємодій гравців протягом усього відведеного часу гри. І як зазначається у роботі деяких фахівців, «...її основними процесами є: комунікативний (що забезпечує обмін інформацією), інтерактивний (що регулює взаємодії партнерів зі спілкування), перцептивний (що організує взаємосприйняття, взаєморозуміння партнерів)» [22, 82].

З аналізу наявних робіт, у яких робляться спроби вивчення комунікативної діяльності у спорті [68], визначилися послідовні фази його розвитку. Перша фаза - взаємоспрямованість, коли той чи інший спортсмен стає об'єктом вибіркової уваги з боку партнерів, які спрямовують своє сприйняття на нього під впливом певного мотиву. Друга фаза - порозуміння, коли гравці зустрічаються очима і в гранично стислі проміжки часу включається оцінне сприйняття як одна з функцій спілкування. Третя фаза - взаємоінформування, це узгоджене реагування спортсменів, що виявляється в організації тактичних взаємодій на невербальні або вербальні сигнали. Четверта фаза - взаємовідключення, коли комунікативна діяльність закінчується, а простір особистостей спортсменів виходить із зони впливу один на одного [6, 7, 13].

Не менш цікавою і водночас досить повною є модель комунікації представлена групою науковців, які запроваджують «...три основні «координати» спілкування: «комунікативні здібності», «базисні процеси» та «рівень аналізу». Здібності автор поділяє на стратегічні та тактичні. Здібності того, хто говорить зрозуміти комунікативну ситуацію і здібності, що забезпечують йому безпосередню можливість вступити в успішну комунікацію» [52]. З базисних процесів виділяють чотири основні: виробництво спілкування (generation), поширення або передача (dissemination), засвоєння (acquiring) та обробка (processing) [11, 35].

Крім того, КД властиві деякі структурні компоненти. Спираючись на результати наукових досліджень «...модель комунікативної діяльності баскетболістів може бути представлена в наступному вигляді:

- предмет КД - це інша людина, партнер по команді, з якою встановлено спілкування та взаємовідносини з ним як з суб'єктом;

- потреба в КД - це прагнення людини до пізнання та оцінки дій партнерів по команді, а через них і з їх допомогою - самопізнання та до самооцінки своїх дій;

- комунікативні мотиви - те, заради чого приймається спілкування у грі;

- одиниця КД - цілісний комунікативний акт взаємодії, оформлений у зверненні або у відповідь на нього і має закінчений зміст. Найдрібнішою одиницею при аналізі спілкування буде зміст, значення інформації, що передається в окремому спілкуванні. Дії спілкування адресовані іншій людині будуть спрямовані на нього як на об'єкт. При цьому прийнято виділяти дві основні категорії дій спілкування: ініціативні акти та дії у відповідь;

- завдання КД - мета, на досягнення якої в даних умовах змагальної боротьби спрямовані різноманітні тактичні дії, що здійснюються командою в процесі отримання і передачі інформації про плановані дії між партнерами в грі;

- категорії (засоби КД) - це система знаків свідомо і навмисно застосовувані гравцями передачі певної інформації, з допомогою яких можна впливати на дії партнера чи партнерів. Існує кілька знакових систем, представлені у вербальній та невербальній формах. Вербальна форма комунікація використовує як знакову систему людську мову, природну звукову мову. Йдеться про найбільш універсальний засіб комунікації, оскільки передача інформації з його допомогою можна зберегти сенс повідомлення» [21, 56, 57].

Але, по-перше, цьому має відповідати високий рівень спільності розуміння ситуації всіма учасниками комунікативної діяльності. По-друге, насичена мовна палітра повно використовується лише на рівні міжособистісного спілкування людей. По-третє, швидкість ігрових епізодів не дозволяє повністю використовувати мову. Тому дуже цікаво розглянути невербальну форму

комунікації. Вона включає такі знакові системи: оптико-кінетичну, моторну (організація простору і часу), паралінгвістичну, екстралінгвістичну і тактильну;

- код КД - сукупність розроблених та застосовуваних відповідно до певних правил сигналів та способів спілкування. Засоби спілкування, влітаючи у створення системи кодування, здатні як позначити сигнал, а й послідовно розкрити суть конкретної комбінації на кожному етапі її розвитку. Для цього будь-який гравець зобов'язаний знати способи передачі інформації для стрімкої та успішної участі в тактичних діях команди. Використовуючи систему кодів, гравці полегшують свою взаємодію, можуть значно підвищити ефективність своїх дій, використовуючи їх як відволікаючі способи боротьби проти суперника;

- комунікативна компетентність - поінформованість, підготовленість спортсмена до дій в ігрових ситуаціях, що вимагають прояви комунікативних здібностей. Комунікативні здібності оцінюються як готовність до односторонньої та багатосторонньої інформаційної взаємодії у соціальних та біологічних сферах;

«...- комунікативний бар'єр - психологічні перешкоди, що виникли по дорозі передачі адекватної інформації. Розглядаючи, наприклад, систему кодів, необхідно уточнити, що вона повинна покращувати взаєморозуміння у грі команди, а не призводити до неузгодженості дій, тобто, гравці команди повинні говорити однією зрозумілою тільки їм мовою;

- компоненти КД - серед основних виділяють такі: а) комунікативний (інформаційний) - полягає в обміні інформації між учасниками комунікативного процесу, що спілкуються; б) інтерактивний - полягає в організації взаємодії між партнерами в процесі ігрового спілкування, тобто, в обміні як знаннями, ідеями, думками, а й діями; в) перцептивний - процес сприйняття та пізнання партнерами один одного в ході спілкування та встановлення на цій основі взаєморозуміння» [3, 9, 27, 53].

Таким чином, у техніко-тактичних діях структура комунікативної діяльності представляє складну багатоканальну систему, в основі якої лежить

взаємодія двох або більше гравців, наділених здатністю до ініціативного спілкування та приводить до виникнення контакту. Успіх у КД визначається не тільки наявністю відносин серед партнерів, у яких відбувається взаємне їх інформування та налагодження спільної діяльності, але перед гравцями стоїть завдання - досягти адекватного розуміння дій один одного [7, 17, 59].

Саме тому у розгляді комунікативного процесу слід враховувати як інформаційну сторону, так і інтерактивну, характеристикою для якої служить організація взаємодії, і перцептивну, де особливу увагу приділяється процесам сприйняття і пізнання партнерами одне одного з метою встановлення взаєморозуміння. Звідси виникає необхідність нового підходу у вдосконаленні тактичної підготовки баскетболістів, де протягом багатьох років все наполегливіше виявляється тенденція до максимального використання всіх факторів, здатних позитивно відбитися на рівні спортивних досягнень.

1.2. Зміст та структура ігрової комунікації в техніко-тактичних діях баскетболістів

Вивчаючи комунікативний процес з погляду теорії інформації завжди передбачають наявність спільної діяльності, у якій люди обмінюються між собою різними уявленнями, ідеями, інтересами, почуттями, установками тощо. Останніми роками завдяки прогресивним науковим поглядам у розгляді інформаційного процесу фіксується як передача, а й формування, уточнення та розвитку інформації [65].

Інтерес пробуджує процес обміну інформації, коли комунікація зароджується в команді на перших хвилинах матчу. По-перше, відразу слід зазначити факт одностороннього «руху інформації» у разі її відправлення розігруючим. Однак, слід ще визначити чи зможуть інші члени команди розпізнати план дій, задуманий передаючим (сполучним або розігруючим) гравцем і врахувати відносини, що виникли (ділові та особистісні) між гравцями [24]. Безсумнівно, кожен спортсмен є активним суб'єктом та його взаємне

інформування передбачає налагодження певної спільної діяльності. Результат цієї діяльності залежить від ступеню значущості інформації. Аналіз спортивно-ігрової діяльності свідчить про те, що спортсмени не просто обмінюються значеннями (сигналами), але як зазначають фахівці, «...прагнуть у своїй виробити загальний сенс. Це можливо за умови, що інформацію не лише прийнято, а й зрозуміло» [74].

Отже, у кожному комунікативному процесі єдності існують діяльність, спілкування і пізнання [22].

По-друге, характер обміну інформацією між спортсменами визначається тим, що за допомогою системи знаків партнери можуть вплинути один на одного. Іншими словами, обмін такою інформацією обов'язково передбачає вплив на поведінку партнера, так як знак несе в собі не тільки повідомлення, але і служить поштовхом до взаємодії, змінюючи стан учасників комунікативного процесу. Комунікативний вплив, що тут виникає, є не що інше як психологічний вплив одного гравця на іншого з метою змінити його поведінку та організувати раціональну взаємодію. Однак, категорії спілкування, організовані у мовний або змішаний код, дозволяють передавати інформацію про навколишню дійсність і стани, наміри учасників ігрової діяльності і перетворювати повідомлення з однієї форми в іншу [21].

По-третє, комунікативний вплив як результат обміну інформацією можливий, коли спортсмен направляє її, як правило, розігруючому і гравці приймаючі, мають єдину систему кодифікації. Іншими словами, всі учасники команди повинні говорити однією зрозумілою тільки їм мовою. Це особливо важливо, оскільки під час гри спортсмени постійно змінюються місцями, а, отже, і функціями пасуючий, одержувач. З іншого боку обмеженість гри тимчасовими і просторовими параметрами, координаційна складність технічних і тактичних прийомів, постійний опір суперника і т. п. змушує прийняти і закріпити єдину систему значень (символів), щоб забезпечити партнерам розуміння один одного [2, 4, 5, 56].

По-четверте, у процесі комунікації можуть виникнути різні комунікативні бар'єри. Вони, зазвичай, виражені соціально чи психологічно [82].

Отже, для успішної організації спільної колективної та групової діяльності вирішальне значення має обґрунтований вибір системи сигналів, тому, що передача будь-якої інформації можлива лише за допомогою знаків, точніше знакових систем. Їхнє застосування позитивно відбивається на узгодженості дій учасників і максимально сприяє ефективній взаємодії [10, 11].

«Поняття комунікативна діяльність (КД), як правило, використовується у соціальній психології. У нашому дослідженні, що має вузькоспрямований характер на змагальну діяльність баскетболістів, ми пропонуємо запровадити новий термін - ігрова комунікація. Ігрова комунікація -це процес використання спеціальних мовних і немовних форм спілкування, знакових систем, необхідних спортсмену в організації ігрової діяльності для встановлення ігрового взаєморозуміння з метою виконання успішних взаємодій» [13].

Вибудовуючи структуру ігрової комунікації, спираючись на результати робіт деяких дослідників, ми пропонуємо розглянути категорії ігрової комунікації. При первинному розгляді в спорті розрізняють вербальну і невербальну форми ігрової комунікації, що використовують різні знакові системи - категорії. З урахуванням того, що виникає різноманіття категорій комунікативного процесу, розглянемо кожен з них окремо.

У наукових роботах деяких фахівців, «...вербальну форму становлять наступні категорії: стимулююча, орієнтуюча, оціночно-експресивна. Стимулююча інформація є зверненнями, які активізують партнерів до виконання або невиконання ігрових дій у заданому напрямку, адекватно ситуативному моменту гри. Таким чином, вони впроваджують досить жорстку програму поведінки гравців або підкріплюють дію, що вже почалася («дай», «кидай!»). Вказують на бажані дії партнерів у зміні напрямку та висоти передач («коротше», «ширше», «вище» та ін.), страховку («перемикайся», «візьми»), опіку («щільніше», «хід», «лінію»). Заохочують діяти швидше, якщо необхідно прискорити темп гри («увага», «швидше», «ще» тощо)» [4, 7, 9, 16].

«Орієнтуючі звернення поділяються на дві основні категорії: розстановна та особистісна. У свою чергу розстановна підрозділяється на інформаційну та складну категорію - код-слово. Обізнана містить повідомлення про сформовану або можливу зміну ігрової ситуації, про заплановані дії (назва комбінації в момент організації взаємодій), про розстановку партнерів або противників, про їх переміщення, словом про поточну і прогнозовану обстановку на ігровому майданчику («хрест», «хрест», «хрест», «помінялися», «я вийду» і т.п.). Код-слово - це повідомлення одиничного характеру (цифра чи слово), виголошення якого дозволяє розгорнути схему дій, організовуючи та виконуючи її гравці можуть розіграти характерну комбінацію. Звернення особистісного характеру пов'язані з виголошення імені партнера з метою: привернути його увагу, позначити цілком певну комбінацію, підтвердити свою готовність діяти певним чином та ін.» [5, 8, 12, 62, 63].

Оціночно-експресивна категорія використовується для вираження особистісного ставлення до дій партнерів, суперників, суддів, тренера і т.д. Висловлювання в оцінці власних дій і партнерів, можуть набувати як позитивний, так і негативний характер («добре», «здорово», «ось так», «погано», «навіщо», «не треба»). На наш погляд, вони можуть бути представлені в невербальній формі, у вигляді тактильної категорії (хлопок по руці партнера при схваленні дій) [64].

Таким чином, вербальна форма дозволяє визначити характер міжособистісної ігрової комунікації та поведінки спортсменів. Вона відображає особливості психічної діяльності учасників взаємодії в інтелектуальній, вольовій та емоційній сферах. «До продуктивного виду ігрової комунікації можна віднести спонукальну, орієнтуючу і кодову категорії, що забезпечують сприятливу атмосферу співробітництва та взаємодопомоги, орієнтації на спільні, узгоджені дії, відсутності серйозних внутрішньогрупових конфліктів» [77-79].

Оціночно-експресивні категорії дозволяють виражати найтонші відтінки почуттів, думок та устремлінь учасників діяльності. Чіткість і лаконічність

виразів обумовлені інтенсивністю гри, наповнюють її зміст. Динамічний характер ігрової діяльності вносить свої корективи до характеру звернень і формує стиль спеціальної внутрішньогрупової ігрової комунікації. Насамперед, це проявляється у вживанні дієслів, прислівників, скорочень відповідно до ритму діяльності, застосування спонукальної інтонації та додатково стимулюючих фраз.

Картина ігрової діяльності баскетболістів була б не повною без опису знакової системи, яка сягає своїм корінням у невербальну комунікацію. Як зазначається у роботах багатьох фахівців [8, 15], невербальна ігрова комунікація - це передача інформації без використання мови слів. Серед категорій невербальної комунікативної форми особливо виділяють візуальний контакт, лицьові експресії, рухи тіла людини, його пози і жести. Насичена кольорова гама невербальної комунікації не тільки тішить око глядача натхненого діями гравців, а й дозволяє досліднику повно розглянути сюжети гри [2, 7].

В останні десятиліття соціальними психологами у вивченні комунікативної діяльності виділилася кінестетична функція як окрема гілка наукового знання рухів тіла (мови тіла). Висловлюються припущення, що є приблизно від 50 до 60 основних типів рухів тіла, які становлять серцевину невербальної мови тіла. Його основні одиниці використовуються одночасно, для того щоб виражати той чи інший зміст, багато в чому подібно до того, як сказані звуки поєднуються, утворюючи слова, повні значення [27, 52].

Перенесемо кут наукового пізнання до ігрової діяльності спорту. Нерідко дивлячись на партнера, гравець намагається встановити з ним візуальний контакт, який є однією з категорій невербальної комунікації. За допомогою візуального контакту можна отримати деяку інформацію від партнера, яка навмисно «прихована» від очей суперника. Так виразний рух особи - міміка, дозволяє вважати інформацію про плановані дії.

Прийнято виділяти «...деякі мімічні контакти:

а) очима - підморгування як спосіб позначення певної комбінації (застосовується при плануванні нападниками і сполучними майбутніх дій),

припущення зіграти разом, повідомлення про готовність діяти, підтвердження прийнятого повідомлення та згоди з пропозицією партнера. У поєднанні з кивком головою убік може означати напрям і характер передачі. Зі зростанням спортивної майстерності гравцям не обов'язково зустрічатися постійно поглядом, вони використовують бічний зір, розвинений під впливом тренувального процесу і чудово розуміють один одного. Це гарний засіб, що дозволяє блискавично організувати атаку та приховати свої плани від суперника.

б) бровами - швидке піднімання брів вгору, як сигнал - вимога дати високу передачу, піднімання однієї брови та опускання іншої та ін.;

в) губами - округле положення губ, як при виголошенні літери «о», випинання губ, надуті щоки можуть позначати передбачувані комбінації, свідомо відомі партнерам по команді» [5, 12].

Таким чином, візуальний контакт може полегшити взаємодію гравців під час вирішення тактичних завдань. Нерідко виступаючі одну за команду спортсмени, обмінюються лише поглядами, успішно узгоджують наступні спільні дії [74]. В даному випадку, візуальний контакт є настільки ж значущою стороною ігрової комунікації, як і використання слів, а ця категорія буде названа нами як мімічна.

Недостатність візуального контакту в ігровому спілкуванні може стати причиною появи жестів у вигляді жестикулярної категорії. Жестом називається будь-яке відтворюване рух у тому випадку, коли він включений у соціальний контакт [19, 20, 57, 62]. У грі жести є показниками намірів спортсмена і надають іншим основу для відповідних реакцій. Жести спеціально використовуються гравцями для передачі ігрової інформації. У колі спортсменів однієї команди жести виступають своєрідною мовою, оскільки взаємодіючі однаково їх розуміють.

В ігрових видах спорту спортсмени часто застосовують «...такі жести:

1. Головою (кивки у бік напряму передачі - прохання «прокинути» передачу ширше або дати прострільну передачу; кивок головою на знак угоди

та підтвердження отриманого повідомлення, поворот у протилежну передачі сторону для маскуванню своїх намірів від захисника тощо);

2. Пальцями (наприклад, вказівний палець піднятий вгору - прохання дати зважену передачу у волейболі або код комбінації в баскетболі; рух стисненим в кулак пензлем у відведенням у бік великим пальцем - вимога прострільної передачі, рух пальцем з відведенням; прохання зменшити передачу);

3. Руками (частіше в баскетболі і гандболі: піднята і витягнута вгору рука - прохання дати передачу, готовність діяти; рука, відведена в бік - показ партнеру куди треба вийти» [63, 64, 77].

У волейболі жести руками застосовують рідко. Але вони досить часті в гандболі та баскетболі, де їх використовують для привернення уваги партнерів і збереження при цьому скритності своїх намірів. Безперечно, що умови та вимоги діяльності впливають на вибір та специфіку категорій ігрової комунікації. Так, наприклад, один з різновидів жестикулярної категорії - код-жест, може містити інформацію про ланцюжок послідовно або одночасно дій учасників команди, що стартують. В одному кодї, як правило, зашифровується ціла тактична комбінація [19].

На практиці досить часто жести поєднуються з мімікою, проте в цьому випадку в структурі жестикулярно-мімічної категорії спілкування щось буде провідним, найбільш інформативним (наприклад, кивок головою убік - вимога дати передачу в конкретну сторону - з одночасним підморгуванням лівим оком - посилення повідомлення). Застосування немовних категорій ігрової комунікації, головним чином жестикулярно-мімічних, в якості основних визначається умовами (необхідністю прихованої передачі інформації в умовах безпосереднього контакту з противником, при сильному шумі, неможливістю підійти до партнера ближче та ін.) і вимогами діяльності та свідості про тісний зв'язок між особливостями діяльності та структурою [6, 12].

Моторна категорія ігрової комунікації - специфічні засоби спілкування у діяльності, що потребує переміщення учасників, предметів та праці. Йдеться про самі предметні дії, сукупність яких становить власну діяльність і які в силу

особливих умов їх застосування не тільки виконують функцію безпосереднього впливу на предмет діяльності (спрямовані у пози), а скоріше є засобами виконання цілком певної, заздалегідь обумовленої дії часто не співпадає з основними призначеннями завданнями [7, 11].

Моторні засоби поділяються на рухи та місцезнаходження. До рухів відносяться лише окремі елементи групових дій або дії окремого гравця, який прагне повідомити цілком певну інформацію це, наприклад, вибігання на вільну позицію як сигнал про розіграш окремої комбінації. У баскетболі, якщо командою застосовується повторна передача чи передача гравцю може означати початок конкретної комбінації. У цьому випадку передача (повторна) даному гравцю спрямована не на виведення його до кільця та підготовку до кидка - мета діяльності, а на конкретне повідомлення, сигнал [8, 59].

Певне розташування ключового гравця може служити сигналом до розіграшу цілком ясною і добре відомою всім партнерам комбінації. Найчастіше цьому може передувати жест (код комбінації).

Всі інші дії (ведення, передачі, кидки, переміщення гравців), спрямовані на предмет і результат діяльності, мабуть, не можна, назвати категоріями комунікації в строгому сенсі цього слова, незважаючи на їхню надзвичайно високу в окремих випадках інформативність. «Кожною дією, спрямованою на той чи інший предмет або речовий результат, людина неминуче співвідноситься з людиною, впливає як на той предмет, так на інших людей, на свої взаємини з ними» [4, 8]. Виконуючи необхідні дії в процесі групової спільної роботи, її учасник спонукає цим своїх партнерів також виконувати строго певні узгоджені в просторі і часі дії, зумовлені логікою і вимогами завдання. Це, «предметний» вплив - суттєвий елемент контексту діяльності, включений у структуру ситуації взаємодії [63].

Використання відповідних переміщень, що відволікають дії не завжди є за своєю психологічною природою комунікативним актом. Наприклад, спотворюючи зміст ігрової ситуації противника, учасники діяльності маскують свої справжні наміри, цим знижують інформативність предметних дій. Такі дії

треба відрізняти від помилкової комунікації, спрямованої на введення противника в оману [6, 8, 9].

Не менш важливе значення для процесу ігрової комунікації має акустична система, до якої належать якість голосу, інтонації, темп мови, фразові та логічні наголоси. Паралінгвістичні та екстралінгвістичні характеристики ігрового спілкування являють собою «добавки» до вербальної комунікації.

«Паралінгвістична система відповідає за вокалізації мови, тобто якість голосу, його діапазон, тональність» [22]. У спортивно-ігровій діяльності це повідомлення, що вимовляються з вираженою інтонацією, зі збільшеним ритмом, з прискореним диханням і безпосередньо залежать від інтенсивності ігрової комунікації та напруженості гри.

«Екстралінгвістична система - це включення пауз та інших вкраплень таких як, сміх, оплески, ляскання. Ці доповнення збільшують семантично значиму інформацію, однак у грі можуть виступати самостійно, наприклад, бавовна може послужити сигналом виконати передачу, а на частоту дихання істотно впливатиме фізичне навантаження або напруженість гри» [78].

Звукові сигнали застосовуються, щоб привернути увагу партнера (наприклад, звук «пас...пас»), часто супроводжуючись жестом або словесним зверненням. Їх використовують також, для позначення цілком певної комбінації. У ряді випадків застосовують супроводжуючі спонукальні звукові сигнали «оп», «ха» та ін. [8].

Сигнали, як правило, формуються гравцем, що розіграє, який адресує і поширює інформацію кожному гравцю команди. Ці сигнали для інших гравців означають необхідність відповідних переміщень, відволікаючих дій, забезпечення страховки атакуючого.

У міру підвищення рівня підготовленості та спортивної майстерності спортсменів у спільній змагальній діяльності інформативність окремих елементів ситуації взаємодії та окремих предметних дій гравців зростає, все більшу роль починає відігравати власні дії та умови діяльності. Зрозуміло, що

це безпосередні рухові дії не тотожні власній ігровій комунікації - поведінці спортсменів [59].

Як же співвідносяться мовленнєві та немовні форми комунікації в спортивно-ігровій діяльності? В ігрових видах спорту мовні форми спілкування є провідними, основними в спільних колективних діях, особливо при плануванні майбутніх дій та оцінки отриманих результатів, стверджують багато вітчизняних вчених [4, 7, 11].

Вибіркове спостереження науковців показало, що «...внутрішньогрупове спілкування протікає переважно у мовній формі, але в жестову комунікацію у волейбольних командах доводиться - 8 %, у баскетболі - 33 %, в гандболі - 10,6 % всіх спілкувань. Неоднаковий відсоток мовної ігрової комунікації пояснюється особливістю кожного виду спортивно-ігрової діяльності. У баскетболі, на його думку, більший відсоток жестикулярної категорії комунікації зумовлений контактом із противниками та необхідністю приховувати дії нападу (наприклад, при швидкому прориві). У захисних діях баскетболісти застосовують виключно мовну форму спілкування. Гравці стежать за діями та взаємним розташуванням один одного, супротивника і намагаються не дивитися на м'яч. Слово, жест партнерів показують спортсмену, що партнер (чи партнери) готовий чи мають намір діяти певним чином (моделлю) і вимагають від нього певних дій» [12, 56, 69].

Жестикулярна категорія ігрової комунікації в гандболі менша порівняно з баскетболом, оскільки гандболістам важче діяти потай: після атаки противникам доводиться відразу ж повертатися у свою зону, де у воротах стоїть воротар [19, 20].

Переважна більшість вербальної форми ігрової комунікації у спортивно-ігровій діяльності, і особливо у волейболі, підтвердили спостереження за діями волейболістів та опитування тренерів. Словесні сигнали застосовуються при спілкуванні як між тренером і гравцями: 80 % тренерів віддали перевагу мовним формам спілкування гравців між собою, а 67 % відзначили ту ж особливість, характеризуючи міжособистісні контакти тренера зі спортсменами [27]. Бесіди

зі спортсменами показують, що перевага до певних категорій спілкування істотно залежить і від індивідуально-психічних особливостей конкретного гравця, його віку та статі.

У вивченні ефективності спортивної діяльності, представників ігрових видів спорту, значення набувають соціально-психологічні механізми спілкування та особисті якості. Ці явища особливо помітні у жіночих командах [32]. У лабораторних експериментах дослідники встановили, що у жінок сильніше діють немовні стимули. У дослідженнях показано, що соціально-психологічні характеристики мають істотний вплив на навчально-тренувальний процес спортсменів ігрових видів спорту, де проявляється сама специфіка спортивної діяльності [65].

Однак, слід погодитися з деякими фахівцями, кінцевою метою вивчення проблем ігрової комунікації у спорті є організація управління ним. Недостатньо лише розглянути зміст, форми, категорії, спрямованість та особливість звернення спортсменів один до одного при здійсненні спільних дій. Для раціональної ігрової комунікації слід виділити фактори, що зумовлюють міжособистісні контакти, критерії оптимальності спілкування та основи управління в грі [2, 8].

Таким чином, під впливом ігрової діяльності відбуваються істотні морфологічні зміни ігрового комунікативного процесу. Відзначається великий наплив іменників, прислівників та дієслів, що виконують спонукальну та стимулюючу функції до активних дій. Синтаксичні особливості використовуваних у спортивно-ігровій діяльності мовних категорій ігрової комунікації виявляються у виборі суворо необхідних мовних одиниць у процесі взаємодії. Пропозиції, як правило, неповні, скорочені, еліптичні. Мовні категорії допомагають висловити найтонші відтінки почуттів, ідей, устремлінь, рішень.

У спорті вербальна форма ігрової комунікації часто набуває вигляду специфічних термінів, що несуть основне смислове навантаження і підпорядковуються принципам економичності та надмірності. У спортивній практиці широко використовуються немовні категорії ігрової комунікації.

Обґрунтований вибір системи сигналів має вирішальне значення в успіху сумісної групової діяльності команди. Оптимальний підбір сигналів для конкретної групи спортсменів дозволяє забезпечити ефективність взаємодії та узгоджену їхню спільну діяльність.

1.3. Аналіз ігрової комунікації у спортсменів ігрових видів спорту

Наукове дослідження питань ігрової комунікації у техніко-тактичних діях змагальної діяльності спортсменів командних видів спорту дозволяє вченим припускати наявність одностороннього зв'язку у тактиці нападу. «По-перше, в окремих комунікативних актах гри здатні реалізовуватися комунікативні, інформаційні, когнітивні, креативні функції суб'єкта спілкування. По-друге, в комунікативному взаємодії гравців виділяються різні форми інформаційних повідомлень: стимулюючі (спонукальні до виконання дій), інформаційні (передача відомостей про розстановку про плановані дії), оціночно-експресивні (емоційні переживання), інформаційні та ін.» [7, 19, 24].

Вміння гравців користуватися спеціальними категоріями ігрової комунікації в умовах змагальної діяльності, є істотним для формування сприятливих взаємин, встановлення відповідного психологічного клімату, поліпшення взаєморозуміння та ефективності вирішення тактичних завдань. Це дозволяє висунути вимогу підвищення ефективності комунікативних умінь. Займаючи особливе місце у структурі ігрової комунікації, комунікативні вміння є за змістом контракуючими актами, практично які забезпечують успіх всієї змагальної діяльності [74, 77].

У розумінні соціолінгвістів комунікативні вміння - це не вроджені здібності, а здатність, що формується у взаємодії людини з соціальним середовищем, у процесі набуття ним соціального комунікативного досвіду [???]. Дане становище підтверджують дослідження деяких вчених про те, «...що комунікативні вміння формуються в перші п'ять років стихійно, шляхом спроб і помилок у ході безпосередньої діяльності та у багатьох не досягають

достатнього розвитку. У той самий час рівень формування не залежить ні від віку, ні від статі» [9].

У роботах фахівців поняття «комунікативні вміння» аналізується як «...модифікація основних рис і властивостей характеру людини: товариськість, уважність, спостережливість, чуйність, щирість, посередність, проникливість, стриманість, врівноваженість, доброзичливість, поважність. Ці якості вважаються найважливішими компонентами структури комунікативних умінь (КУ)» [22]. Проте, в дослідженнях дається лише перелік комунікативних умінь представлених як синтез загальних психологічних та соціально-психологічних якостей особистості, глибокий аналіз їх структури зупиняється на півдорозі. Іншими словами, вчені пропонують простий набір елементів у їхньому перерахуванні і свідомо не йдуть далі його систематизації. Складність у оцінці цього поняття безпосередньо залежить від певного виду діяльності.

Незважаючи на це, накопичена наукова праця дозволяє погодитися з думкою деяких авторів [21, 23] і виділити наступні комунікативні вміння: а) загальні комунікативні вміння (керування своєю увагою, мовленням та ін.) необхідні суб'єкту для встановлення комфортних умов побутового спілкування; б) соціальні комунікативні вміння - що застосовуються у професійній діяльності.

У спортивно-ігровій діяльності це вміння, що встановлюють сприятливі умови для розгортання комунікативного процесу відповідно до цілей у вирішенні тактичних завдань.

Разом про тим, дослідники даючи характеристику комунікативним вмінням, вводять термін «взаєморозуміння». «Незалежно від різновиду спілкування між людьми відбувається обмін інформацією, що розуміється в широкому значенні слова. А інформацією для іншого це стає тоді, коли він психологічно готовий до її сприйняття та адекватної інтерпретації» [52].

Мала частина науковців, не поділяють поняття комунікація і комунікативні вміння, оскільки вважають, що комунікація носить міжособистісний характер, незалежно від цього, як вона здійснюється. Міжособистісні стосунки, в яких виникає довіра, взаєморозуміння,

дружелюбність та повага, сприяють тому, що кожен комунікативний акт проходить спокійніше, ефективно, з меншими витратами психічної енергії. Тим часом, на самому початку розмови про комунікативної діяльності ми згадували про особливості комунікації і, на наш погляд, не варто ототожнювати ці терміни [6, 24].

Проте, не можна не відзначити «...основні компоненти в структурі КУ: розвиток особливостей мислення, формування навички володіння мовою (у нашому випадку, який визначається специфічністю спортивної діяльності цей компонент буде характеризуватись навичками володіння невербальною системою сигналів), розвиток певних особистостей, формування міжособистісних установок у сфері спілкування (ставлення до партнера, інтересу до процесу спілкування, толерантність до спілкування як до діалогу), розвиток та формування нових комунікативних умінь» [13, 21, 82].

Досліджуючи, наскільки в ході занять спортом відбувається оволодіння КУ та навичками, ми стикаємося з проблемами, по-перше, вторинної соціалізації [75]. Очевидно, що постійний досвід взаємодії з партнерами у ситуаціях вимушеного та вільного спілкування сприяє формуванню навичок ефективного міжособистісного сприйняття та розуміння мотивів інших людей, вміння встановлювати з ними контакти та підтримувати необхідні для успішної діяльності відносини. Результати деяких досліджень вказують, що «...стиль спілкування, який створюється у спорті, часто переноситься і на виробничу сферу: спортсмени більш комунікабельні, займають сприятливе становище в колективі, рідше зустрічаються зі складнощами міжособистісної адаптації в новому колективі і т.п. Комунікативні вміння - це синтез загальних психологічних, соціально-психологічних і спеціально-професійних якостей особистості» [22, 56, 74].

По-друге, рівень підготовленості спортсменів безпосередньо залежить від рівня успішності розв'язання завдань, які потребують ефективного виконання індивідуальних, групових чи командних дій. Адже навіть у рамках одного виду спорту, змагальна діяльність може різнитися за способом організації, за

кількістю учасників взаємодії і, звичайно, за рівнем вимог, пред'явлених до узгодженості сумісних дій [2, 4, 6].

На думку дослідників, до основних критеріїв управління спільною діяльністю спортсменів можна віднести потребу у спілкуванні, зміст якої представлено у вигляді спеціальної системи знаків [51, 76].

По-третє, так чи інакше, але комунікативні вміння вплутані в низку міжособистісних відносин членів спортивної команди. Очевидно, це істотно впливатиме на формування контактів як позитивних, так і негативних між партнерами. І кому віддасть перевагу гравець, який вибір він зробить у цій ігровій ситуації, визначатиметься, особливо на ранніх етапах спортивної майстерності, його особистим ставленням до партнера [27].

По-четверте, зростання спортивної майстерності йде паралельно із зростанням мотивів до досягнення високих спортивних результатів. Тому важливо враховувати факт, що не завжди сприятливий для спілкування клімат у команді супроводжується успіхом у діяльності, і навпаки, не завжди конфлікт у команді, практично мінімальне спілкування, призводить до неуспіху [23].

Роблячи невеликий висновок, зауважимо, що у професійній діяльності баскетболістів до вмінь раціонально користуватися категоріями ігрової комунікації повинні пред'являтися «...такі вимоги:

1. Комунікативні вміння повинні розвиватися і формуватися в умовах безпосередньої взаємодії між спортсменами.
2. Комунікативні вміння мають бути представлені у свідомості спортсменів як комплекс знань, здатних переходити до вербальних і невербальних навичок у використанні категорій ігрової комунікації для реалізації взаємодій.
3. Комунікативні вміння повинні мати в своєму розпорядженні своє смислове поле або систему кодів та їхнє різноманітне використання по основних каналах переробка інформації повинна істотно полегшувати та збільшувати способи впливу на партнерів.
4. Комунікативні вміння повинні переслідувати такі цілі ігрової комунікації: а) контактну - встановлення контакту як стан готовності до прийому та передачі

повідомлення; б) інформаційну - передачу та отримання відомостей, обмін сигналами; в) спонукальну - спрямування активності партнера на організацію тих чи інших дій; г) координаційну - взаємне орієнтування та узгодження дій; д) перцептивну - сприйняття та розуміння мотивів та дій своїх партнерів; е) рефлексивну - обговорення кожним із партнерів того, якими засобами і чому він справив те чи інше враження на іншого» [7, 12, 22, 31].

Таким чином, у спортивно-ігровій діяльності комунікативні вміння - це тактичні вміння, оскільки розв'язувані спортсменом тактичні завдання у грі вимагають прояви певних здібностей володіння інформаційним процесом [4].

Насамперед це вміння користуватися інформацією (отримувати, зберігати її, аналізувати), вміння швидко і чітко приймати рішення і на основі обраного способу дії ефективно організувати техніко-тактичні взаємодії, вміння використовувати адекватні конкретним умовам спортивно-ігрової діяльності форми та категорії ігрової комунікації у процесі планування дій команди. Однак, не варто забувати про супротивника і через це необхідно вдаватися до вмінь маскуванню своїх дій, вмінь приховувати свої власні задуми і, саме з цього велике значення набувають вміння використовувати спеціальну систему кодів, сигналів, знаків у ході обміну повідомлень між партнерами.

Висновки до першого розділу

1. Досягнення високих спортивних результатів пов'язано з рівнем тактичної підготовленості гравця. Цілеспрямований вплив засобів та методів спортивного тренування, формування спеціальних знань, умінь та навичок сприятливо позначається на підвищенні техніко-тактичної майстерності спортсмена. У зв'язку з тим, що тактична підготовка є основою поведінки спортсменів у грі, включаючи сукупність техніко-тактичних дій, представлених у вигляді «тактичних комбінацій», то ігрова комунікація виступає тут як умова, яка здатна налагодити ефективні взаємодії.

2. У ігровій комунікації спортсменів виділяють дві основні форми: вербальна та невербальна. Часом категорії невербальної форми комунікації у спорті перевершують за своєю дієвістю вербальні форми. Зокрема, у спортивно-ігровій діяльності не завжди жести та рухи супроводжуються вербальною мовою. Жести виконують смислове навантаження, замінюючи цілі фрази. Такі жести у соціальній психології прийнято називати емблемами. Вони є своєрідними невербальними актами, які однаково розуміються більшістю представників команди.

3. У разі дефіциту часу спортсмени змушені більшою мірою заповнювати нестачу відомостей тієї інформації, що дає можливість взаємодіяти. Категорії невербальної комунікації значно розширюють можливості ігрового спілкування, тому що часто виразні та лаконічні. Спортсменам однієї команди слід лише знайти адекватну систему знаків, символів для позначення роду своєї діяльності, зрозумілу лише їм. Таким чином, будь-яка тактична комбінація може носити кодову назву, жест, тому необхідно на ранніх етапах спортивної майстерності формувати та удосконалювати форми ігрової комунікації, а також навчати юних баскетболістів вмінням вибирати та використовувати їх у ігровій діяльності.

4. Проведений теоретичний аналіз проблеми дає підстави говорити про те, що в даний час, незважаючи на велику кількість досліджень, що стосуються питань тактичної підготовленості і розглядають її в різних аспектах, практично

відсутні роботи, де б вивчалися питання оптимізації ігрової комунікації у бік встановлення взаєморозуміння, включені у процес взаємодії молодих баскетболістів.

РОЗДІЛ II

МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методи дослідження

Для вирішення поставлених завдань у роботі використовувалися різноманітні методи та методики дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення науково-методичної літератури; модифікована методика діагностики категорій ігрової комунікації у змагальній діяльності баскетболістів; педагогічний експеримент; методи математичної статистики

Теоретичний аналіз та узагальнення науково-методичної літератури. Вивчалися роботи вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі спорту, психології, соціальної психології. Аналізувалися роботи спеціалістів у сфері психології спорту спортивних команд. Це дозволило виявити істотний вплив на спілкування умов діяльності, що визначають новий процес званий комунікативна діяльність. Аналіз робіт дозволив встановити відмінності у традиційній та професійно-ігровій комунікативній діяльності. На основі чого, нами була сформульована ігрова комунікація.

Модифікована методика діагностики категорій ігрової комунікації у діяльності баскетболістів. Попереднє дослідження за комунікативним компонентом у змагальній діяльності баскетболісток передбачало вивчити особливості та характер ігрової комунікації. Для цього була модифікована. на методику діагностики контрольованого спостереження за ігровим спілкуванням. Протокол реєстрації розширився і в ньому представлені дві форми ігрової комунікації: вербальна та невербальна. Реєстрація здійснювалася за допомогою писання кількості одиниць інформації, що передаються з використанням вербальних або невербальних категорій ігрової комунікації між партнерами однієї команди, що виконують дії в нападі, в окремо взятій грі. У протокол були також включені інтерактивний і перцептивний компоненти комунікативної діяльності та оцінка техніко-тактичних дій баскетболістів.

Отже, визначаючи кількість одиниць інформації вербальної форми, ми реєстрували наступні категорії: стимулюючу (активізацію до виконання або не виконання дій, «кидай», «дай»), особистісну (вимову імені партнера), інформаційну (інформація про розстановку, планування дій «вісімка», «хрест»), оцінна діям партнерів), код - слово та повторно-дублюючу (вербальна).

Повідомлення, що передаються невербальним шляхом розділені на категорії: кінестетичну (жестикулярну та мімічну), моторну (рух, місцезнаходження), паралінгвістичну (інтонація, гучність, ритм, дихання), екстралінгвістичну (сміх, шум, оплески, хлопань) комбінацій) і повторно-дублюючу (невербальна, відзначалася так само, як у першому випадку).

Інтерактивний компонент у змагальній діяльності оцінювався за кількістю спроб атакувати кільце противника з урахуванням способів організації дій взаємодіючих партнерів. Виходячи з кількості взаємодіючих гравців, ми мали у своєму розпорядженні трьома способами: персональні дії одного гравця, техніко-тактичні дії двох і техніко-тактичні дії трьох і більше.

Оцінка перцептивного компоненту давалася на основі аналізу інтерактивного компонента змагальної діяльності юних баскетболістів:

- кількість успішно зіграних техніко-тактичних дій, комбінації (критерій успішності визначався з того, чи було встановлено порозуміння у розігравші кожної атаки кільця);
- кількість невдало зіграних дій команди у нападі.

Для аналізу ефективності змагальної діяльності реєструвалися основні характеристики техніко-тактичні дії зроблені юними баскетболістами у грі.

Оцінка техніко-тактичних дій баскетболісток 12-13 років давалася за такими критеріями:

- кількість розіграшів м'яча;
- кількість помилок у техніці;
- кількість помилок у тактиці;
- кількість перехоплень та перешкод наданих з боку суперника.

Методи математичної статистики. Результати досліджень оброблені за

допомогою «...методів математичної статистики, широко описаних у спеціальній літературі:

- середня арифметична M ;
- середньоквадратичне відхилення a ;
- помилка середнього арифметичного t .

Достовірність відмінностей визначалася по параметричного критерію Стьюдента (t)» [1, 37-39, 49, 60].

2.2. Організація дослідження

В експерименті брали участь дівчата віком 12-13 років (20 осіб). Для кожної складався профіль ігрової комунікації, виходячи з запису категорій спілкування під час вирішення певних тактичних завдань. Категорії визначали оптимальність спілкування та характеризували ступінь відповідності (невідповідності) параметрів спілкування.

Контрольна група (10 чоловік) працювала за звичайною методикою, що існує на практиці підготовки юних баскетболісток, формування комунікативних умінь та розвиток ігрового взаєморозуміння здійснювалося звичайним способом шляхом багаторазового повторення. В експериментальній групі (10 чоловік) робота велася за нашою методикою з використанням різноманітного комплексу вправ та ситуативних ігор. Комплекс вправ, апробованих у педагогічному експерименті, включав 27 тактичних вправ та 8 різноманітних варіантів навчально-тренувальних ігор. Усього було проведено 72 тренувальні заняття протягом восьми місяців.

Педагогічний експеримент здійснювався у три етапи залежно від вищезазначених способів.

На першому етапі (листопад 2024 року - лютий 2025 року) проводився аналіз стану проблеми дослідження у науці та практиці. Визначалися мети, завдання, методи, розроблялася гіпотеза дослідження. Вивчалася спеціальна спортивна, психолого-педагогічна та методична література. Аналізувалася

комунікативна діяльність у вітчизняній та зарубіжній соціальній психології. Визначався термін «ігрова комунікація». Вивчався наявний у психології спорту досвід впливу ігрової комунікації на характер розвитку ігрової діяльності на різних стадіях спортивної майстерності у спортсменів ігрових видів спорту.

На другому етапі (лютий-жовтень 2025 року) Визначалися можливості професійно-ігрового спілкування баскетболістів у складно-функціональній змагальній діяльності (на основі реєстрації показників ігрової комунікації при аналізі ігрових техніко-тактичних дій, у процесі педагогічного спостереження). Досліджувалися відмінності командних категорій ігрової комунікації у баскетболісток 12-13 років. У дослідженні брали участь баскетболістки вікової групи 11-16 років ДЮСШ з ігрових видів спорту міста Тернополя, що відповідають за критеріями підготовки вимог програм ДЮСШ. Педагогічні спостереження за ігровою комунікацією здійснювалися в попередній серії досліджень змагальної діяльності під час першості Тернопільської області з баскетболу серед дівчат різних вікових груп, зональних турнірів у рамках кожної вікової групи. На цьому етапі розроблялася та експериментально апробувалася методика формування ігрової комунікації у баскетболісток 12-13 років навчально-тренувальних груп та здійснювалася дослідно-експериментальна перевірка ефективності розробленої методики.

На третьому етапі (жовтень-грудень 2025 р.) Здійснювалося узагальнення, статистична обробка та опис результатів дослідження, здійснювалося оформлення дипломної роботи, розроблялися рекомендації щодо впровадження їх у практику.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ОБГРУНТУВАННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ІГРОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ У БАСКЕТБОЛІСТОК

3.1. Зміст методики формування ігрової комунікації у техніко-тактичних діях юних баскетболісток

Проведене дослідження показало, що ігрова комунікація між спортсменами у діяльності змагань є необхідною умовою у вирішенні тактичних завдань. Зміст, інтенсивність та спрямованість категорій ігрової комунікації повинні відповідати специфічним умовам змагальної діяльності юних баскетболісток, які максимально забезпечували б ефективність взаємодії.

Організація успішної спільної діяльності передбачає включити у взаємодії команди такі компоненти ігрової комунікації: комунікативний, інтерактивний та перцептивний. У цьому комунікативний компонент має забезпечити своєчасність, ясність, стислість ігрової комунікації. Інтерактивний - регулювати (змінювати або зберігати) поведінку, стан, активність та дії гравців. Перцептивному компоненту відводиться основна роль встановлення взаєморозуміння між взаємодіючими гравцями, як на самому початку контакту, так і на всьому його протязі до завершення комунікативного акту.

Результати досліджень вчених у галузі спорту дійсно підтверджують важливість ігрової комунікації в організації дій гравців [3, 9]. Багато вчених вказують на значущість невербальної комунікації в ігрових діях. Вони, як правило, відзначають, що інформаційна ємність окремих елементів взаємодії підвищується за рахунок поступового вдосконалення навички колективних взаємодій, невід'ємною частиною яких є встановлення міжособистісних контактів.

Очевидно, що рівень організації взаємодії визначає динаміку спілкування, більш складна організація вимагає більш складних засобів комунікації, спеціалізованого змісту і підвищує не кількість, а якість повідомлень. Не

заперечуючи позитивних сторін таких підходів для цілеспрямованого формування значних інформаційних ознак, куди орієнтуються спортсмени під час взаємодії і зниження обсягу вербальної продукції супроводжується стихійно.

При багаторазовому повторенні зайва вербальна інформація ліквідується як непотрібна. Таким чином, спеціально розвиваючи і формуючи ігрову комунікацію баскетболістів можна суттєво прискорити процеси зіграності, узгодженості спільних дій, а, отже, підвищити рівень взаєморозуміння в більш короткі терміни.

Приступаючи до розробки методики формування ігрової комунікації необхідно провести аналіз ігрової комунікації у змагальній діяльності баскетболістів 11-16 років, виявити її відмінності з урахуванням особливостей учасників взаємодії. Тому що в управлінні навчально-тренувальним процесом виправданими стають лише ті засоби та методи тренування дівчат і юнаків, які взаємопов'язані з особливостями контингенту котрі займаються і зберігають спрямованість їх підготовки на досягнення високих результатів.

Встановлено, що зі зростанням спортивної майстерності змінюється характер і зміст ігрової комунікації. В іграх баскетболістів 14-16 років ігрова комунікація використовується раціональніше і перетворюється на якісно новий вид - діловий. На цьому етапі в організації взаємодій головна роль відводиться компетентності категорій ігрової комунікації. Постійне прагнення до успішного завершення техніко-тактичних дій визначає вибір ігрової комунікації на користь невербальної форми з використанням знакових, кодових способів.

Зміст ігрової комунікації у діяльності змагання баскетболісток 12-13 років характеризується інтенсивним використанням вербальної форми, що дозволяє стверджувати про відсутність цілеспрямованого розвитку та формування спеціальних комунікативних умінь та навичок.

Таким чином, у групах баскетболісток 12-13 років ігрова комунікація формується на основі розучування та вдосконалення програми техніко-тактичних дій, складності ігрової та змагальної діяльності, особливостей міжособистісних відносин у команді тощо.

Структура ігрової комунікації у змагальній діяльності баскетболістів має типові особливості у різних статево-вікових групах. У старших командах 14-16 річних баскетболістів структура ігрової комунікації представлена схемою: ситуативний лідер - група. Ситуативний лідер, як правило, виконує роль розігрує і більшість комунікативних контактів організуються через нього. Тільки з появою напруженості змагальної діяльності збільшується активність у використанні категорій ігрової комунікації іншими гравцями команди. У структурі ігрової комунікації команд дівчат 12-13 років поряд із ситуативним лідером відзначається присутність комунікативного.

У змагальній діяльності дівчат 12-13 років ігрова комунікація будується за схемою: комунікативний лідер - група. Встановлено, що у командах баскетболісток цього віку організація ігрової комунікації розвивається за цією схемою у 81,4 % випадків. Причому функціональна роль комунікативного лідера в більшості досліджуваних команд була настільки сильна, що деякі спортсменки навіть не встигали вступити в комунікативний акт за обмежений час, що відводиться командою в нападі. Виявлено, що не завжди комунікативний лідер виконував роль гравця, що розігрує. Це призводило до розсіювання уваги інших спортсменок, оскільки вони змушені були переключатися на комунікативні акти лідера. Втрата сюжетної лінії тактичних комбінацій призводило до створення перешкод у групових взаємодіях, що ставали причиною появи технічних і тактичних помилок.

Отже, баскетболістки прагнули використовувати легші тактичні комбінації в змагальній діяльності, що складаються з двох гравців, ніж складні тактичні побудови трьох, чотирьох або п'яти гравців.

Структура ігрової комунікації команд дівчат 12-13 років характеризувалася комунікативною активністю всіх членів команди. Розвиток комунікативного акту за схемою: комунікативний лідер - група фіксувалося в 38,7 % випадків. Частота, з якою використовувалися вербальні звернення у змагальній діяльності дівчат, спричиняла погіршення результативності дій. Слід зазначити, що комунікативних бар'єрів і комунікативних перешкод в іграх

баскетболісток 12-13 років було більше, через кількісне включення в обговорення програми дій партнерів, що виконують виконавчі функції.

Таким чином, методика формування ігрової комунікації повинна будуватися на основі індивідуальних особливостей, особливостей ігрових функцій, що виконуються, і сприяти формуванню оптимальної моделі ігрової комунікації універсальної у вирішенні тактичних завдань. Для цього важливо підібрати розігруючого з хорошими комунікативними та організаторськими здібностями. Комунікативні функції розігрувача будуються у напрямі передачі інформації та її розуміння іншими гравцями до початку техніко-тактичної дії. Інші гравці повинні виконувати інтерактивні функції. Тобто приводити у виконання програму техніко-тактичних дій, узгоджувати свої дії з розігруючим та партнерами та відповідно до ігрової ситуації приймати рішення до зміни своєї поведінки тощо.

Ці умови стали основою для проведення дослідження, спрямованого на формування, розвиток та вдосконалення ігрової комунікації в процесі вирішення ситуативно-рольових завдань. Враховуючи, що ігрова комунікація в грі встановлюється завдяки спеціальному набору комунікативних умінь, що залежить від структури та змісту ігрової діяльності, цілеспрямовано формуючи при якій, необхідно підвищувати якість взаємодії (добитися узгодженості в спільних ігрових діях) і взаєморозуміння.

У плані вирішення завдання формування спеціальних комунікативних умінь є можливим застосування активних методів навчання і зокрема проблемне навчання. Проблемне навчання - це метод, суттю якого є принцип проблемності, тобто не давати знання в готовому вигляді, а створювати умови для розвитку активності пізнавальної діяльності учнів. Тренувальний процес, що базується на принципі проблемності, передбачає, що знання в значній своїй частині подаються гравцям не в готовому вигляді. А у формі послідовного ланцюжка пізнавальних завдань, які вирішуються ними самостійно. Таким чином, навчання ґрунтується на створенні проблемної ситуації, яка виникає на основі протиріччя між новими фактами та наявними знаннями [7, 77].

Діти середньої шкільної ланки легко орієнтуються на кінцевий результат діяльності, але байдужі до її процесу, якості виконання дій. Схильність до самоаналізу та пошук свого «Я» породжують непостійність в особистісних проявах. За цим тренером слід використовувати різноманітні проблемні методи навчання, використовувати соціальну активність підлітка [19, 53].

Трансформуючи метод проблемного навчання стосовно навчально-тренувального процесу в баскетболі можна припустити отримання позитивного результату як у плані підвищення рівня техніко-тактичних дій, так і в плані більш ефективного формування комунікативних умінь, якщо спортсмен буде поставлений в умови проблемної ситуації. Сама ігрова ситуація, створена штучно чи реально, ставить тих, хто навчає перед необхідністю усвідомити проблему, вибрати, знайти прийоми її вирішення. Сутність ігрової ситуації полягає в тому, що у змісті проблемного завдання або питання, крім якихось відомих даних, посилок, умов, вводиться і щось невідоме, яке необхідно відшукати. Така інформація природно викликає активне використання комунікативних умінь для її реалізації.

Аналіз літератури дозволив виділити типові (усталені) та проблемні ситуації. При цьому під типовою ситуацією розуміють такий момент діяльності команди або гравця, протягом якого вони діють в організованій сфері відомих їм обставин. Проблемні ситуації або ситуації - завдання, що мають специфічну структуру та конфігурацію, коли з появою нового, несподіваного елемента в ході змагання від гравців потрібно прийняття важливих рішень у зв'язку з вибором стратегії або тактики рішення, а також засобів та способів досягнення мети [21].

Нами підбиралися тренувальні засоби спеціалізованого впливу на утримання ігрового спілкування вихованок ДЮСШ з баскетболу. Попередній аналіз навчально-тренувальної діяльності дозволив правильно вибрати спрямованість коригування ігрової, внутрішньогрупової комунікації, визначити зміст тренувальних засобів у спортсменок різних профілів спілкування. Комплекс застосовуваних вправ створював передумови для поліпшення якісних та кількісних характеристик ігрової комунікації баскетболісток.

При розробці комплексу вправ, названого нами «ситуативно-рольові завдання», спрямованих на формування ігрової комунікації в техніко-тактичних діях баскетболісток, з метою встановлення ефективного взаєморозуміння, враховувалися такі умови:

- проведення комплексу вправ має здійснюватися засобами, доступними кожному тренеру;
- вправи повинні дозуватися за складністю, основним критерієм якої є якісно виражена ступінь отримуваної інформації кожним окремим гравцем (моделювання дефіциту вербальної або невербальної інформації);
- комплекс вправ повинен бути адаптований для системи аналізаторів, створювати комфортні умови при виключенні будь-якого з них в завданні;
- ефективність виконання ігрових вправ повинна залежати від того, наскільки знайома дана тактична комбінація гравцям та її кодова назва (як вербальне - слово, так і невербальний - жест, рух).

На підставі цих вимог було розроблено комплекс вправ для формування та вдосконалення ігрової комунікації баскетболісток, в основу якого лягли такі методичні прийоми:

- створення невизначеності ігрової ситуації за відсутності невербальної інформації про можливі дії партнерів;
- створення невизначеності ігрової ситуації за відсутності вербальної інформації про можливі дії партнерів;
- створення проблемності ігрової ситуації за рахунок відсутності в роботі одного або більше аналізаторів (слухового, зорового) і виключення можливості говорити (вербального компонента передачі інформації).

Реалізація перших двох прийомів здійснювалася в міру вдосконалення процесу навчання баскетболістів різним тактичним комбінаціям. Гравці ділилися на трійки, а згодом на четвірки та п'ятірки. У кілька занять партнери розучували комбінації, наприклад, основні способи взаємодії трьох: «трійка», «хресний вихід», «мала вісімка», «трикутник», «здвоєний заслін», «наведення на двох». У період навчання вправи виконувались, отже спортсмени, зазвичай,

знали яку частину вправи виконуватиме кожен. Проте, з метою уникнення односпрямованості ігрових амплуа гравців, відбувалася постійна зміна партнерів у ігрових ланках (трійка, четвірка, п'ятірка). Для того, щоб вправа сприяла розвитку ігрової комунікації необхідно паралельно з навчанням вводити код кожної комбінації - вербально промовляється слово і знак у вигляді жесту.

Довго затримуватись на етапі навчання не варто, слід переходити до етапу закріплення.

Перехід до першого методичного прийому - створення невизначеності ігрової ситуації за рахунок відсутності невербальної інформації про можливі дії партнерів, здійснювався тільки в тому випадку, коли команда мала у своєму арсеналі вміння та навички володіння як мінімум чотирьох тактичних комбінацій.

У лицьовій лінії шикується перша трійка (четвірка, п'ятірка). Гравці до сигналу знаходяться в рівних умовах, вони розташовуються на однаковій відстані по відношенню до атакуючого кільця та один від одного. Кожен із них володіє м'ячем, який за інструкцією відкидається убік після сигналу.

Під час виконання фонових вправ - нескладних, добре знайомих технічних прийомів (ведення, передачі, кидки на місці або з невеликим просуванням вперед, в сторони, назад) або завдань на підвищення рівня загальної фізичної підготовленості, тренером промовлявся код комбінації і тільки потім давався свисток до виконання. Код комбінації говорився одноразово і так, щоб його могли почути всі гравці. Тільки після сигналу тренера гравці можуть приступити до виконання вправи. З-поміж готових виконати завдання, тренер вибирає того, кому він виконає передачу. Гравець, в руках якого опинився м'яч, дотримуючись інструкції, переміщається на місце розігруючого. Його завдання злагоджено розіграти названу комбінаційну дію між партнерами з використанням лише словесної інформації.

Другий розроблений методичний прийом - створення невизначеності ігрової ситуації за рахунок відсутності вербальної інформації про можливі дії партнерів. Реалізація цього прийому здійснювалася таким чином: приступаючи

до виконання тактичної комбінації, група баскетболістів повинна отримувати інформацію у формі жестикулярного коду ігрової вправи. Як і в попередньому прикладі, спортсмени відтворюють фонові вправи переважно на фізичну підготовленість, розташовуючись найчастіше спиною до тренера. За командою тренера гравці звертають на нього увагу, але продовжують завдання, якщо тільки не розташовуються спиною (у цьому випадку вони повертаються). Тренер показує їм жест - код комбінації та дає свисток чи знак до дії (наприклад, мах рукою). Заздалегідь вказаний гравець, що виконує функції розігруючого, бере м'яч або залишає його в руках і слідуючи показаному коду, розіграє тактичну дію між партнерами. М'яч може знаходитися в центральному колі або залишатися в руках якщо гравці виконували технічні прийоми. Надалі рекомендується гравцям давати порядкові номери і після кодової назви комбінації, говориться або показується номер гравця, хто володітиме м'ячем і переміщуватиметься. Важливо, що гравці мають відрізнити код комбінації від поточної, підготовчої інформації до тактичних дій.

Зміст ігрових вправ відповідало вимогам наступності з поступовим наростанням труднощів та дотриманням методичної послідовності, які визначали етапність проведення даного комплексу:

- виконання тактичних вправ розраховано підвищення кількості гравців що у комбінаціях: спочатку трьох, потім чотирьох й після п'яти;
- дозування часу відведеного на підготовку. На початку проміжок часу між кодовим словом та сигналом становив 5-7 секунд. За цей час продовжуючи виконувати фонове завдання гравці обмірковували можливі дії. В іншому випадку, невербальний принцип, тренер затримує код жест до 3-4 секунд. У міру освоєння вправи час скорочувався до мінімуму;
- зміна ігрового амплуа. Спочатку тренер виконуючи передачу м'яча, віддавав перевагу гравцям, що розігрують. Згодом гравці перебували у незнанні і не хто не знав, кому дістанеться м'яч. Склад гравців постійно змінювався;
- введення захисників, вправи з пасивним та активним протидією захисників;

- застосування стандартних моделей методу змагання, акцент на час витраченого для реалізації техніко-тактичної дії, після сигналу тренера з урахуванням помилок техніко-тактичного характеру, на складність технічних прийомів у напрямку вдосконалення швидкості;

- використання подвійної інформації: тренер показує кілька комбінацій, розігруючи вибирає одну та інформує інших партнерів. Можливий варіант коли тренер, потай повідомляє певну тактичну комбінацію гравцю, що виконує роль розігрує, але свідомо показує або називає іншим гравцям помилковий код.

Третій методичний прийом - створення проблемності ігрової ситуації за рахунок відсутності в роботі одного або більше аналізаторів (слухового, зорового) та виключення можливості говорити (вербального компонента передачі інформації). Реалізується як додатковий до двох перших методичних прийомів. За допомогою створення проблемності ігрової ситуації ми припускаємо виникнення специфічної структури та появу нового, несподіваного елемента в діяльності змагання, що вимагатиме від гравців прийняття важливих рішень у зв'язку з вибором стратегії або тактики вирішення, а також засобів і способів досягнення мети.

Щоб підвищити складність виконання попередніх прийомів необхідно використовувати принцип послідовності. Удосконалюючи перший методичний прийом важливо було поступово обмежувати функцію зорового аналізатора. З цією метою рекомендувалося фонові вправи виконувати на початку стоячи обличчям, далі боком і спиною (зі збільшенням відстані) до того, хто говорить. Ефективно показали себе вправи в упорі лежачи, підкиданні та передачі м'яча партнеру. Ведення м'яча дозволило дещо утруднити функцію слухового аналізатора і тому в першому випадку цей вплив використовували менше.

Спроби зменшувати і обмежувати повністю роботу слухової системи робилися в другому методичному прийомі - де повністю була відсутня вербальна інформація. Група спортсменок мала організувати свої дії застосовуючи лише мову жестів. Для цього доречно було створити проблемну ігрову ситуацію, коли гравці не могли чути один одного. Наступним етапом

стала відсутність можливості говорити. Спочатку використовувалися ситуативні вправи, в яких гравці не могли застосувати мову як засіб передачі повідомлень або її використання ставало безглуздом, оскільки партнери все одно не чули.

Вихованкам експериментальної групи та їх тренеру надавалися індивідуальні рекомендації щодо формування ігрового амплуа баскетболісток з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей як традиційного спілкування, так і ігрового.

3.2. Обговорення результатів педагогічного експерименту

Про ефективність запропонованої нами методики ми судимо за двома критеріями: динаміки розвитку та формування ігрової комунікації та динаміки показників змагальної діяльності порівняно з даними контрольної групи та вихідними. З цією метою проводилися контрольні ігри команд із реєстрацією категорій ігрової комунікації та показників змагальної діяльності.

У процесі педагогічного експерименту ігрове спілкування стало формуватися більш активно. Достовірним воно виявилось більше в експериментальній групі, за винятком показників особистісно-орієнтованої категорії. До початку формування експерименту, баскетболістки експериментальної групи мали статистично достовірну перевагу перед контрольною лише за п'ятьма показниками ігрової комунікації (стимулююча, обізнана, особистісна, позитивна, екстралінгвістична). Після педагогічного експерименту перевагу отримано за тринадцятьма категоріями, за винятком паралінгвістичної. Недостовірні відмінності даної категорії з результатами контрольної групи, по суті, вказують на виразність емоційних процесів у баскетболісток 12-13 років, в результаті впливу змагальних факторів.

Порівняльний аналіз показав достовірний приріст в експериментальній групі за такими категоріями ігрової комунікації: позитивної, моторної, мімічної, код-слово і код-жест. Якісна зміна ігрової комунікації відбувається шляхом

зниження обсягу інформації в наступних категоріях: стимулююча, обізнана, особистісна, негативна, паралінгвістична, повторно-дублююча.

Показники ігрової діяльності відображають величини приросту ефективності окремих ігрових дій баскетболісток контрольної та експериментальної груп. Для оцінки рівня підготовленості гравців при їх дії нападу у складі команди на основі контрольних ігор реєструвалися деякі показники змагальної діяльності: загальна кількість атакуючих дій команди, ефективність дій (тільки ті, де ігрова комунікація закінчувалася порозумінням), кількість атакуючих партнерів, кількість техніко-тактичних помилок. Складання показників вимірів за тестами початкового та кінцевого стану в педагогічному експерименті для обох груп виявляє певні зрушення (таблиця 1).

Таблиця 1

Частота та ефективність техніко-тактичних дій баскетболісток експериментальної та контрольної груп (%)

Характеристики	К-сть атакуючих варіантів	Техніко-тактичні дії			P
		Приріст ЕГ (n=10)	Приріст КГ (n=10)	Різниця	
Частота застосування атакуючих дій	Персональні дії	20,8	2,2	+18,6	<0,05
	Дії двох гравців	10,4	4,7	+5,7	< 0,05
	Дії трьох гравців	17,3	+5,5	+ 12,8	< 0,01
Ефективність атакуючих дій	Персональні дії	3,5	1,1	+2,4	<0,05
	Дії двох гравців	5,7	9,4	-3,7	< 0,05
	Дії трьох гравців	13,6	2,5	+ 11,1	< 0,01

В експериментальній групі зазначено перевагу в обсязі результативних тактичних дій у нападі, що дозволяє встановити взаєморозуміння, показники взаєморозуміння на 22,8 % вище контрольної. В експериментальній групі величина застосовуваних дій у нападі на 5,9 % нижче за контрольну. Частота застосування варіантів атаки при одному атакуючому (персональні дії) стали нижчими на 18,6 % при збереженні ефективності дій. У той же час, частота

застосування групових дій у нападі має достовірні відмінності від контрольної: за двох атакуючих зменшилися на 15,1 %, при різниці ефективності таких дій на 3,7 %; за трьох атакуючих і більше збільшилися на 12,8 %, за різниці ефективності на 11,1 %.

Отже, при зниженні числа атакуючих дій в експериментальній групі збільшилася кількість складних тактичних побудов. Натомість, це пояснює зниження загальних величин атакуючих дій, тому, що складні взаємодії потребують більшого часу для розгортання. Отже, вибір цієї системи комунікації посилює результативність спільних дій. Гра набуває комбінаційного характеру з більш досконалим видом ігрової комунікації.

Висновки до третього розділу

1. На закінчення відзначимо, що спортсменки експериментальної групи, знайшовши адекватну систему комунікативних знаків, символів для позначення роду своєї діяльності, зуміли перевершити контрольну за показниками результативності дій.

2. По відношенню до спортивно-ігрової діяльності невербальна комунікація має найбільше лімітуючих категорій, тому в процесі педагогічного експерименту цьому профілю приділялася особлива увага. Причому, якщо у вербального профілю увага приділялася формуванню виразності та лаконічності повідомлень, то у невербального розвитку та формуванню «слабких» категорій (міміки, моторики та код-жесту) і згортання у певну алгоритмічну схему «сильних» категорій (жесту, повторно-дублюючу). В основному за рахунок істотного зменшення кількості комунікативних помилок, настільки характерних для ігрової діяльності юних баскетболістів, можна пояснити той факт, що у баскетболісток експериментальної групи отримано найбільший приріст показників ефективності ігрової діяльності.

3. Отримані дані показують правомірність та доцільність обраного підходу і дозволяють рекомендувати розроблену методіку формування ігрової комунікації у навчально-тренувальний процес юних баскетболісток для підвищення ефективності змагальної діяльності та зіграності команд.

4. Встановлено відмінність використання форм ігрової комунікації зі зростанням майстерності спортсменів. У спортсменів 14-16 років показники невербальної комунікації підвищуються (у 58,9 % випадків), а вербальної-знижуються (у 41,1 % випадків). У баскетболістів 11-13 років спостерігається зворотна тенденція. Невербальне спілкування цих спортсменів в ігрових діях виникає і розвивається стихійно, придбання ними невербальних комунікативних умінь на належному рівні утруднено (у 38,7 % випадків) у зв'язку з величезним вербальною інформації (у 61,3 % випадків), недосконаліми руховими діями.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Проведене дослідження виявило особливості змісту та структури ігрової комунікації у техніко-тактичних діях юних баскетболістів як умови для продуктивного вирішення тактичних завдань команди. Залежність ігрової комунікації від тактичних завдань визначило її переважно специфічний діловий характер. Ігрова комунікація розглядається як частина ігрового спілкування та представлена комунікативним компонентом, при цьому нерозривно пов'язана з інтерактивним та перцептивним компонентами. Структура ігрової комунікації представлена вербальною та невербальною формами та категоріями.

2. Виявлено рівень розвитку ігрової комунікації зі зростанням спортивної майстерності юних гравців. У командах баскетболісток 12-13 років встановлений низький рівень у раціональному використанні форм ігрової комунікації. Неправильно побудована комунікативна інформація веде до запізнення інтерактивного та зниження перцептивного компонентів. Якісна безпека компонентів ігрової комунікації відзначена в старших командах, причому більше у юнаків, ніж дівчат.

3. Визначено дві групи факторів змагальної діяльності, що впливають на характер ігрової комунікації. До першої групи відносяться фактори, що визначаються об'єктивними особливостями спортивно-ігрової діяльності (об'єктивні):

- напруженість змагальної діяльності;
- завершеність комунікативного процесу порозумінням;

До другої групи відносяться фактори, що визначаються індивідуальними, суб'єктивними особливостями гравців (суб'єктивні):

- здатність гравців узгоджувати дії один одного;
- рольова та статева диференціація гравців;
- бажання та схильність партнерів взаємодіяти один з одним;
- здатність усунувати комунікативний бар'єр.

4. Порозуміння має істотне значення для встановлення ігрової комунікації між партнерами - важливого фактору результативності їх спільних дій. Найкраще порозуміння встановлюється, якщо використовуються невербальні категорії ігрової комунікації. Порухення ігрового взаєморозуміння відбувається внаслідок того, що гравці у вирішенні групових завдань частіше використовують вербальні категорії (особливо в командах юних спортсменів) з кількісним зростанням комунікативних повідомлень.

5. Узгодженість дій партнерів у процесі ефективного встановлення взаєморозуміння передбачає наявність наступних компонентів:

- здатність до досягнення згоди в оцінці ігрової ситуації по інформативним характеристикам мімічних і моторних дій (відповідно $r = 0,78$ і $r = 0,44$ при $p < 0,01$ у баскетболістів 11-13 років; $r = 0,84$ і $r = 0,71$ при $p < 0,4$;
- здатність до отримання додаткової інформації у разі її дефіциту (11-13 літні спортсмени: $r = 0,74$, $p < 0,01$; 14-16 літні: $r = 0,47$, $p < 0,01$);
- здатність до розшифрування системи сигналів (баскетболісти 11-13 років $r = 0,34$, $p < 0,05$; баскетболісти 14-16 років: $r = 0,61$, $p < 0,05$).

6. Бажання та схильність партнерів взаємодіяти один з одним впливає на ігрову комунікацію та залежить від особистісних особливостей гравців, складність умов діяльності. Якісний недолік інформації визначає бажання партнерів до взаємодії, що породжує кількісні зміни комунікативних засобів у бік збільшення, що є причиною зниження взаєморозуміння.

7. Комунікативні бар'єри виникають у грі через похибку в передачі інформації. Різні знакові засоби передачі інформації між гравцями у техніко-тактичних діях можуть не збігатися. Очевидно, встановлення взаєморозуміння стає неможливим. Комунікативні бар'єри, як перешкода частіше виникають у командах баскетболісток 12-13 років (у 78,1 % випадків). Зазначено, що комунікативні бар'єри старших команд не перевищують 32 %. Таким чином, баскетболісти 14-16 років долають їх успішніше.

8. Впровадження методичних прийомів методики формування ігрової комунікації в техніко-тактичних діях у процес тактичної підготовки

баскетболісток експериментальної групи дозволило досягти позитивних змін у використанні категорій ігрової комунікації, що підвищило ефективність техніко-тактичних дій та прискорило досягнення взаєморозуміння та узгодженості дій між гравцями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антомонов М.Ю., Коробейніков Г.В., Хмельницька І.В. Методичні методи оброблення та моделювання результатів експериментальних досліджень: *навчальний посібник*. К.: Національний університет фізичного виховання і спорту України, вид-во «Олім. л-ра», 2021. 216 с.
2. Аркуша А.О. Основи техніко-тактичної підготовки в баскетболі: *навч. посібник*. Харків : НФаУ, 2013. 103 с.
3. Баскетбол : правила, гра, навчання: *навчальний посібник* / Ж.Л. Козіна, Н.М. Кондак, С.Г. Защук, Т.В. Москалець. Харків : Точка, 2012. 318 с.
4. Бессарабов М.С. Загальні основи методики тренування та спортивної підготовки в баскетболі: *навчальний посібник*. Запоріжжя, ЗДМУ: 2015. 109 с.
5. Босенко А.І., Орлик Н.А., Топчій М.С. Фізіологія спорту : *навч. посіб.* Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2017. 68 с.
6. Гайовий М. Від дірявих кедів до мільйонів доларів. Неймовірна історія Слави Медведенка. В-во: Наш Формат, 2020. 160с.
7. Головка Д., Пасічник В. Розвиток та становлення баскетболу на Львівщині до 1934 року. *Баскетбол, історія, сучасність, перспективи : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф.* Дніпро, 2016. С. 25-27.
8. Головка Д., Пасічник В. Реалізація 3-очкових кидків збірної України на чемпіонаті Європи 2015 року та кваліфікаційного етапу чемпіонату Європи з баскетболу 2017 року. *Теоретико-методичні засади спортивних та рекреаційних ігор : зб. наук. ст.* Львів, 2016. С. 14-19.
9. Горбуля В.Б., Горбуля В.О., Горбуля О.В. Баскетбол: фізична підготовка: *навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра всіх напрямів підготовки*. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 91 с.
10. Горбуля В.О., Горбуля В.Б., Рибалка О.І., Кушнір Г.І. Фізичне виховання: Баскетбол: *практикум для студентів 3-4 курсів усіх спеціальностей*. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. 67 с.

11. Горбуля В.О., Горбуля В.Б., Рибалка О.І., Єсіонова Г.О. Фізичне виховання: Баскетбол: *практикум для студентів 1-2 курсів усіх спеціальностей*. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. 75 с.
12. Горбуля В.Б., Горбуля В.О., Горбуля О.В.. Баскетбол: тактика гри та методика навчання: *навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра всіх спеціальностей*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2017. 90 с.
13. Гриньків М. Вплив занять баскетболом на фізичний розвиток баскетболісток. *Спортивна наука України*. 2018. № 2 (84).
14. Гурєєва А.М. Теорія і методика фізичного виховання : основи спеціальної термінології у фізичному вихованні : *навчальний посібник*. Запоріжжя : ЗДМУ, 2020. 78 с.
15. Денисовець Т.М. Біологічні аспекти фізичного виховання : *навч.-метод. посіб. для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 014.11. Середня освіта (Фізична культура) та 017 Фізична культура і спорт*. Полтава : Сімон, 2020. 131 с.
16. Джанет Лоу. Майкл Джордан. Уроки чемпіона. В-во: Альпіна Паблішер, 2017. 227с.
17. Дубенчук А.І. Баскетбол. Х.:Ранок, 2009. 144 с.
18. Залізняк В., Маляр Н. Організація підготовки молодих баскетболістів з урахуванням вікових особливостей. *Актуальні проблеми сучасної підготовки спортсменів. Матеріали круглого столу 25 червня 2024 р.* Тернопіль. ЗУНУ. 2024. С. 27-29.
19. Костюкевич В.М. Теоретико-методичні основи контролю у фізичному вихованні та спорті : *монографія*. Вінниця: «Планер», 2017. 191 с.
20. Кошура А.В. Теорія і методика спортивних тренувань : *навч. посібник*. Чернівці: Чернівець. Нац.. ун-т ім. Ю Федьковича, 2021. 112 с.
21. Круцевич Т.Ю. Теорія і методика фізичного виховання. Том 2, Київ: Олімпійська література, 2012. 368 с.
22. Малихіна Т.П., Сердюк Н.І. Психологія спорту: *навч. посіб.* Бердянськ :

- БДПУ, 2015. 250 с.
23. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Основи спортивної підготовки: *Навчальний посібник*. Тернопіль, ТНЕУ. 2018. 96 с.
 24. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Загальна теорія підготовки спортсменів: *методичні рекомендації*. Тернопіль, ТНЕУ. 2019. 72 с.
 25. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Моделювання та прогнозування у системі підготовки спортсменів: *методичні рекомендації*. Тернопіль, ЗУНУ. 2023. 48 с.
 26. Маляр Н.С., Маляр Е.І. Змагальна діяльність у системі підготовки спортсменів: *методичні рекомендації*. Тернопіль, ЗУНУ. 2024. 15 с.
 27. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Теоретико-методичні засади спортивної підготовки : *методичні рекомендації*. Тернопіль, ЗУНУ. 2024. 43 с.
 28. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Управління тренувальною і змагальною діяльністю спортсменів : *методичні рекомендації*. Тернопіль, ЗУНУ. 2024. 26 с.
 29. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Особливості спортивного відбору, орієнтації та селекції у процесі спортивної підготовки: *методичні рекомендації*. Тернопіль, ЗУНУ. 2024. 24 с.
 30. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Методика розвитку рухових якостей: *методичні рекомендації*. Тернопіль, ТНЕУ. 2018. 29 с.
 31. Маляр Е.І., Маляр Н.С., Безпалова Н.М. Вплив індивідуального стилю на професійну діяльність тренера. *Науковий часопис: Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць. К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2024. Випуск 1 (173) 24. С. 86-89.*
 32. Маляр Е.І., Маляр Н.С., Безпалова Н.М. Особливості підготовки спортсменів високого класу в ігрових видах спорту. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2025. Випуск 1 (186) 25. С. 87-90.*

33. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Основи спортивної підготовки: *навч. посібник, 2-ге вид. перероб. та доп.* Тернопіль, ЗУНУ, 2024. 162 с.
34. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Фізичне виховання у закладах вищої освіти України: *методичні рекомендації.* Тернопіль, ЗУНУ. 2024. 21 с.
35. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Олімпійський та професійний спорт (історичний аспект): *методичні рекомендації.* Тернопіль, ЗУНУ. 2023. 30 с.
36. Маляр Н.С., Маляр Е.І. Фізична рекреація: *методичні рекомендації.* Тернопіль, ЗУНУ. 2022. 23 с.
37. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Методи наукових досліджень: *методичні рекомендації.* Тернопіль, ЗУНУ. 2025. 15 с.
38. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Особливості організації наукового дослідження: *методичні рекомендації.* Тернопіль, ЗУНУ. 2025. 19 с.
39. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Особливості організації науково-дослідної роботи студентів: *методичні рекомендації.* Тернопіль, ЗУНУ. 2025. 22 с.
40. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Мотивація та контроль відновлення у тренувальному процесі. *Актуальні проблеми сучасної підготовки спортсменів. Матеріали II круглого столу 06 травня 2025 р.* Тернопіль. ЗУНУ. 2025. С. 53-55.
41. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Мотиваційний аспект і психологічний контроль у процесі відновлення спортсмена. *Актуальні проблеми сучасної підготовки спортсменів. Матеріали II круглого столу 06 травня 2025 р.* Тернопіль. ЗУНУ. 2025. С. 55-57.
42. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Організаційне забезпечення сфери фізичної культури і спорту: *методичні рекомендації.* Тернопіль, ЗУНУ. 2024. 14 с.
43. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Нормативно-правове регулювання студентського спорту в Україні: *методичні рекомендації.* Тернопіль, ЗУНУ. 2024. 20 с.
44. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Сутність та функції спорту: *методичні рекомендації.* Тернопіль, ЗУНУ. 2024. 29 с.
45. Маляр Н.С., Маляр Е.І. Менеджмент у спорті: *методичні рекомендації.* Тернопіль, ЗУНУ. 2024. 32 с.

46. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Основи організації та управління у сфері фізичної культури і спорту: *методичні рекомендації*. Тернопіль, ЗУНУ. 2024. 24 с.
47. Маляр Н.С., Маляр Е.І. Методи та принципи спортивного менеджменту *методичні рекомендації*. Тернопіль, ЗУНУ. 2024. 16 с.
- 48.53. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Фізичне виховання у закладах вищої освіти України: *методичні рекомендації*. Тернопіль, ЗУНУ. 2024. 21 с.
49. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Вимоги до оформлення курсової та дипломної робіт: *методичні рекомендації*. Тернопіль, ЗУНУ. 2025. 19 с.
50. Маляр Е.І., Будний В.Є. Професійно-прикладна фізична підготовка студентів у системі вищої професійної освіти. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2009. № 12. С. 120-22.
51. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Професійна майстерність тренера: *методичні рекомендації*. Тернопіль, ЗУНУ. 2023. 36 с.
52. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Теорія і методика спортивного тренування: *методичні рекомендації*. Тернопіль, ТНЕУ. 2020. 55 с.
53. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Теорія і методика дитячо-юнацького спорту: *методичні рекомендації*. Тернопіль, ЗУНУ. 2023. 32 с.
54. Маляр Н.С., Маляр Е.І. Гігієна у спорті: *методичні рекомендації*. Тернопіль, ЗУНУ. 2022. 29 с.
55. Маляр Е.І., Маляр Н.С. Актуальні проблеми використання допінгу під час олімпійської підготовки спортсменів. *Актуальні проблеми сучасної підготовки спортсменів. Матеріали круглого столу 25 червня 2024 р.* Тернопіль. ЗУНУ. 2024. С.41-42.
56. Методичні вказівки до самостійного вивчення навчальної дисципліни «Фізичне виховання» розділ : «Баскетбол. Організація і проведення змагань у ВНЗ» для студентів спортивних секцій та груп спортивного вдосконалення з баскетболу / Сотник О.В., Кисіль В.М., Бовсунюк Д.В. Рівне: НУВГП, 2017. 20 с. (<http://ep3.nuwm.edu.ua/5639/>).
57. Мініскалко Кейт. Практичні поради для тренера юних баскетболістів. К.: Всеукраїнська мережа «Друкарня Вольф», 2014. 171 с.

58. Мітова О.О., Сушко Р.О. Методи наукових досліджень у баскетболі. Дніпропетровськ.: Вид. «Інновація», 2015. 216 с.
59. Мітова О.О., Грюкова В.В. Баскетбол: історія розвитку, правила гри, методика навчання. Дніпропетровськ : Вид. «Інновація», 2016. 110 с.
60. Основи науково-дослідної роботи магістрантів та аспірантів у вищих навчальних закладах (спец.: 017 Фізична культура і спорт) : *навч. посібник* / за заг. ред. В. М. Костюкевича. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 554 с.
61. Офіційні Правила Баскетболу 2017. Центральне бюро FIBA, 2017. 96 с.
62. Пасічник В., Мельник В. Рекреаційні ігри : *навч. посіб.* Львів : ЛДУФК, 2018. 106 с.
63. Пасічник В. Теорія і методика викладання баскетболу : *навч. посіб.* Л. : ЛДУФК, 2015. 78 с.
64. Пащенко Н.О., Помещикова І.П., Чуча Ю.І., Чуча Н.І., Ширяєва І.В. Теорія та методика обраного виду спорту для студентів 2 курсу спеціалізації баскетбол: *навчальний посібник.* Харків : ХДАФК, 2020. 201 с.
65. Платонов В.М. Сучасна система спортивного тренування: *підручник.* К. Перша друкарня, 2021. 672 с.
66. Поплавський Л.Ю. Баскетбол. К. : Олімпійська література, 2004. 444 с.
67. Прокопова Л.І., Лоза Т.О., Гвоздецька С.В. Навчально-методичний комплекс з дисципліни теорія і методика фізичного виховання / для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура) : *навчально-методичний посібник.* Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 260 с.
68. Сергієнко Л.П. Теорія та методика дитячого і юнацького спорту : *підручник.* К.: Кондор-Видавництво, 2016. 542 с.
69. Тучинська Т.А., Руденко Є.В. Баскетбол: *навч.-метод. посіб.* Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2015. 95 с.
70. Фізичне виховання: Техніка та тактика гри в баскетбол: «Навчання техніці та тактиці гри у баскетбол для студентів»: *навч. посіб. для студ.* / КПШ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: Анікеєнко Л.В., Єфременко В.М., Яременко О.М., Кузенков О.В., Устименко Г.О. Електронні текстові данні (1 файл: 7,1 Мбайт).

Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 127 с

71. Циквас Р.С., Маляр Е.І., Маляр Н.С. Оцінка ролі інновацій у підвищенні результативності українських спортсменів на міжнародній арені. *Педагогічна Академія: наукові записки*, 2025. (21).
72. Циквас Р.С., Маляр Е.І., Маляр Н.С. Актуальні проблеми використання допінгу у спорті: *методичні рекомендації*. Тернопіль, ЗУНУ. 2024. 18 с.
73. Цимбалюк Ж.О., Несен О.О., Мусієнко А.В., Юрченко І.М.. Баскетбол та його різновиди у фізичній культурі дітей: *навчально-методичний посібник*. Харків : ХНПУ, 2022. 114 с.
74. Черненко, С.О. Теорія й методика фізичного виховання : *навчальний посібник : у 2 частинах*. Краматорськ : ДДМА, 2021. Частина 1. 215 с.
75. Чиженок Т.М., Коваленко Ю.О. Теорія і методика фізичного виховання (загальні основи): для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальностей 017 «Фізична культура і спорт», 014 «Середня освіта (фізична культура)», 227 «Фізична терапія, ерготерапія» освітньо-професійних програм «Фізичне виховання», «Спорт», «Фітнес та рекреація», «Середня освіта (фізична культура)», «Фізична терапія, ерготерапія». Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 94 с.
76. Шинкарук О.А. Теорія і методика підготовки спортсменів: управління, контроль, відбір, моделювання та прогнозування в олімпійському спорті: *навч. посіб.* К. 2013. 136 с.
77. Яцковський В.В., Мельник В.О., Кудріна Н.В., Гнатчук Я.І. Удосконалення техніко-тактичної підготовки кваліфікованих спортсменів у стрітболі : перспективи досліджень. *Науковий часопис нац. пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. пр. Київ, 2019. Вип. 2 (108). С. 186-191.*
78. Яцковський В., Мельник В., Пітин М., Кудріна Н. Засоби контролю спеціальної фізичної та технічної підготовленості кваліфікованих спортсменів у стрітболі. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр.* Вінниця, 2019. Вип. 7 (26). С. 242-248.

79. Яцковський В., Мельник В., Гнатчук Я. Показники для контролю змагальної діяльності кваліфікованих спортсменів у стрітболі [Електронний ресурс]. *Спортивна наука України*. 2018. № 5(87). С. 32–38.
80. Khatsaiuk O., Medvid M., Maksymchuk B., Kurok O., Dziuba P., Maliar E., Maliar N. Preparing Future Officers for Performing Assigned Tasks through Special Physical Training. *Revista Romaneasca pentru Educatie*, (2021), Multidimensională, 13 (2), 457-475.
81. Redchuk R., Doroshenko T., Havryliuk N., Medynskii S., Soichuk R., Petrenko O., Pavelkiv R., Rybalko P., Maliar E., Maliar N., Chornodon M., Boretskyi V. Developing the Competency of Future Physical Education Specialists in Professional Interaction in the Field of Social Communications. *Revista Romaneasca pentru Educatie* (2021), Multidimensională, 12 (4), 289-309.
82. Gakh R., Tsykvas R., Maliar E., Kornienko S., Khomulenko S. Neuroscientific Perspectives on Emotional Intelligence and Self-Regulation in Individual Sports. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 2025. 16 (1). P. 324-332.
83. Електронний каталог ЛДУФК імені Івана Боберського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://3w.ldufk.edu.ua/>
84. Електронний репозитарій ЛДУФК імені Івана Боберського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://repository.ldufk.edu.ua/>
85. Баскетбол : анот. трьома мовами бібліогр. покажч. [Електронний ресурс] / уклад. Ірина Свістельник. Львів : [б. в.], 2015. 70 с.
86. Ігри : анот. трьома мовами бібліогр. покажч. [Електронний ресурс] / уклад. Ірина Свістельник. Львів : [б. в.], 2016. 24 с.
87. Офіційні правила баскетболу [Режим доступу] / http://ukrbasket.net/frontend/webcontent/images/photoGalleries/2011/07_2011/11/basketball_equipment.pdf
88. Офіційний сайт Федерації баскетболу України [Режим доступу] / <http://ukrbasket.net/?ret=home>
89. Офіційний сайт FIBA – Режим доступу : www.fiba.com

90. Офіційний сайт Федерації баскетболу України – Режим доступу :
<http://ukrbasket.net/?ret=home>